

Evaluatie proefcursus Educatieve Maatregel Alcohol en verkeer

Evaluatie van enkele onderdelen van de Educatieve Maatregel Alcohol en verkeer (EMA) die zijn opgenomen in een bestaande Alcohol Verkeer Cursus (AVC).

R-96-12

Drs. D.M. Wijnolst

Leidschendam, 1996

Stichting Wetenschappelijk Onderzoek Verkeersveiligheid SWOV

Documentbeschrijving

Rapportnummer: R-96-12
Titel: Evaluatie proefcursus Educatieve Maatregel Alcohol en verkeer
Ondertitel: Evaluatie van enkele onderdelen van de Educatieve Maatregel Alcohol en verkeer (EMA) die zijn opgenomen in een bestaande Alcohol Verkeer Cursus (AVC).
Auteur(s): Drs. D.M. Wijnolst
Onderzoeksmanager: Drs. P.C. Noordzij
Projectnummer SWOV: 52.125
Projectcode opdrachtgever: HAVL 95.123
Opdrachtgever: De inhoud van dit rapport berust op gegevens verkregen in het kader van een project, dat is uitgevoerd in opdracht van de Adviesdienst Verkeer en Vervoer van Rijkswaterstaat.

Trefwoorden: Legislation, offender, penalty, drunkenness, blood alcohol content, driver, enforcement (law), evaluation (assessment), Netherlands.
Projectinhoud: Dit rapport betreft een evaluatie van enkele onderdelen van de Educatieve Maatregel Alcohol en verkeer (EMA). Deze cursus is bedoeld voor bestuurders van motorrijtuigen die met een bepaald adem- of bloedalcoholgehalte zijn aangehouden. Door middel van de EMA worden deze bestuurders bijgeschoold zodat een dergelijk gedrag in de toekomst vermeden wordt.

Aantal pagina's: 25
Prijs: f 17,50
Uitgave: SWOV, Leidschendam, 1996

Stichting Wetenschappelijk Onderzoek Verkeersveiligheid SWOV
Postbus 1090
2260 BB Leidschendam
Telefoon 070-3209323
Telefax 070-3201261

Samenvatting

Met ingang van 1 juni 1996 treedt hoofdstuk 6 van de Wegenverkeerswet 1994 (WVW94) in werking. Vanaf dat moment is het mogelijk dat de Minister van Verkeer en Waterstaat een bestuurder van een motorrijtuig die is aangehouden met een bepaald adem- of bloedalcoholgehalte, onderwerpt aan een Educatieve Maatregel Alcohol en verkeer (EMA). De betrokkenen zijn verplicht aan deze EMA mee te werken, zo niet, dan verklaart de Minister het rijbewijs onverwijld ongeldig.

De EMA is een gedragsgerichte cursus, waarin deelnemers leren hoe ze een betere scheiding aan kunnen brengen tussen alcohol en verkeer. De cursus omvat drie cursusdagen en een eindgesprek.

Om na te gaan of de EMA-cursus werkt volgens de doelstelling, is besloten een proefcursus uit te voeren, voordat de EMA daadwerkelijk wordt ingevoerd.

De evaluatie wordt in twee delen gesplitst: de evaluatie van een beperkte proefcursus in 1995 en de evaluatie van een volledige EMA-cursus nadat de EMA is ingevoerd.

De beperkte proefcursus is een bestaande tweedaagse Alcohol Verkeer Cursus (AVC), waarin enkele kenmerkende EMA-onderdelen zijn opgenomen.

Bij de produktevaluatie van de proefcursus werd nagegaan wat het effect is van de cursus. Bij de procesevaluatie werd nagegaan hoe de cursus is verlopen.

De produktevaluatie was beperkt van opzet en de omstandigheden waarin deze produktevaluatie moest worden uitgevoerd, waren ongunstig. Dit heeft geleid tot enkele inzichten over de opzet en de uitvoering van de produktevaluatie, die kunnen worden meegenomen bij de produktevaluatie van de EMA, nadat deze is ingevoerd.

In de produktevaluatie is vastgesteld dat de grote meerderheid van de cursisten zichzelf beter in staat acht alcohol en verkeer te scheiden. Het bleek niet mogelijk om aan te geven hoe zij dit zullen doen.

In de proces-evaluatie is een aantal suggesties ter verbetering van de cursus gegeven. De belangrijkste suggesties hebben betrekking op de samenstelling van de cursusgroep. Er blijken grote verschillen te bestaan in intellectueel niveau van cursisten: dit kan leiden tot spanningen binnen de groep. Voorts blijkt kennis van de Nederlandse taal een belangrijk vereiste. Het voorstel is om personen die in aanmerking komen voor de cursus op voorhand in te delen in meer homogene groepen en de cursus op deze groepen af te stemmen.

Over de inhoud van de cursusonderdelen en de daarbij gehanteerde werkvormen is men in het algemeen goed te spreken. Enkele kleine aanpassingen zijn gewenst om weerstand in de groep te voorkomen. De cursusbegeleiders zijn positief over de werkvormen waarbij meer zelfwerkzaamheid van de cursisten wordt verwacht. De indruk bestaat dat

men zich beter realiseert wat het rijden onder invloed inhoudt na afloop van de cursus. Dit wordt bereikt doordat men met elkaar in discussie treedt en door opdrachten aangezet wordt om actief mee te doen.

Het eindgesprek dient vooralsnog in de cursus opgenomen te blijven. Pas op langere termijn, wanneer de EMA als complete cursus wordt aangeboden, kunnen mogelijke effecten van het eindgesprek in kaart worden gebracht en kan een definitief advies hierover gegeven worden.

Summary

Evaluation of trial course: Educational Measure for Alcohol and Traffic

From June 1, 1996, Chapter 6 of the 1994 Road Traffic Act (WVW94) will come into operation. As of this time, the Minister of Transport and Public Works is empowered to subject drivers of a motor vehicle who are stopped and found to have a certain breath or blood alcohol level to an Educational Measure for Alcohol and Traffic (EMA). The persons involved are obliged to cooperate with this EMA; if they do not, the Minister will forthwith declare their driving licence invalid.

The EMA is a behaviour-oriented course in which participants learn how they can better separate alcohol and traffic. The course consists of three days and closes with a final discussion.

To verify whether the EMA course works in accordance with the objective, it was decided to carry out a trial course before the EMA is actually introduced.

The assessment was divided into two parts: the evaluation of a limited trial course in 1995 and the evaluation of a full EMA course following official introduction.

The limited trial course consisted of an existing two-day Alcohol and Traffic Course (AVC), incorporating some characteristic EMA elements.

The product evaluation of the trial course investigated the effect of the course, while the process evaluation examined how the course had proceeded.

The product evaluation was limited in scope, and the circumstances under which it had to be performed were unfavourable. This led to several insights into the setup and execution of the product evaluation, which can be included in the product evaluation of the EMA following its introduction.

The product evaluation determined that the greater majority of course participants felt that they were better able to separate alcohol and traffic, although it proved impossible to indicate how they would in fact do so.

In the process evaluation, a number of suggestions to improve the course were given. The principal suggestions related to the composition of the group. There were significant variations in the intellectual level of the participants: this could lead to tensions within the group. In addition, an understanding of the Dutch language proved to be an important prerequisite. It is proposed to organise those who are eligible for the course into more homogenous groups in advance, and to adapt the course accordingly to suit these groups.

People were in general positive about the content of the course components and the associated tasks. Some minor adaptations are desired to prevent resistance in the group. The course supervisors are positive about the task forms where more independence is required of the

participants. The impression is that people develop a better understanding of what driving under the influence means upon completion of the course. This is achieved by organising discussions between participants and by encouraging active participation through the course tasks.

The final discussion should remain part of the course for the present. Only in the longer term, when the EMA is offered as a complete course, can the possible effects of the final discussion be charted and a definitive recommendation be given on this subject.

Voorwoord

De Adviesdienst Verkeer en Vervoer heeft de SWOV gevraagd de effectiviteit en efficiency te toetsen van het cursusgedeelte van de Educatieve Maatregel Alcohol en verkeer. Dat gebeurt in eerste instantie met een proefcursus in 1995. De proefcursus wordt gegeven aan personen voor wie in de toekomst de Educatieve Maatregel Alcohol en verkeer bestemd is, maar die nu de Alcohol Verkeer Cursus volgen. In deze Alcohol Verkeer Cursus zijn enkele kenmerkende EMA-onderdelen opgenomen. De proefcursus wordt geëvalueerd en hiervan wordt verslag gedaan in dit rapport. De resultaten van de evaluatie kunnen tot bijstelling van de cursus leiden.

De EMA is de eerste educatieve maatregel die ontwikkeld is. Het is mogelijk dat er in de toekomst meer volgen. Toetsing van deze cursus is daarom ook van belang voor eventuele andere educatieve maatregelen.

Inhoud

<i>Voorwoord</i>	7
1. <i>Inleiding</i>	10
2. <i>Doel en opzet van het onderzoek</i>	12
2.1. Opzet proefcursus	12
2.2. Opzet evaluatie	14
2.3. Het meetinstrument	15
3. <i>Evaluatie proefcursus</i>	17
3.1. Effect-evaluatie van de proefcursus	17
3.1.1. Attitudemeting	18
3.1.2. Aantal genoemde gedragsalternatieven	18
3.1.3. Door cursist verwachte effectiviteit	19
3.2. Proces-evaluatie van de onderdelen van de proefcursus	19
3.2.1. De doelgroep	19
3.2.2. Resultaten proces-evaluatie	20
3.2.3. Mening van de cursist	24
3.2.4. Evaluatie eindgesprek	24
4. <i>Conclusies en aanbevelingen</i>	27
<i>Bijlage 1: Vragenlijst cursisten, voormeting</i>	30
<i>Bijlage 2: Vragenlijst cursisten, nameting</i>	33

1. Inleiding

De EMA kan vanaf 1 juni opgelegd worden aan personen waarvan verwacht wordt dat hun foutieve gedrag nog voor verbetering vatbaar is. Voor verwijzing naar de EMA gelden de volgende criteria:

- bij betrokkene wordt een adem- of bloedalcoholgehalte geconstateerd van ten minste 570 ug/l maar niet hoger dan 915 ug/l, respectievelijk 1,3 promille, maar niet hoger dan 2,1 promille;
- bij betrokkene wordt een adem- of bloedalcoholgehalte geconstateerd van ten minste 350 ug/l respectievelijk 0,8 promille, nadat betrokkene in de voorgaande periode van vijf jaar reeds eerder het verbod van artikel 8 WVV94 (rijden onder invloed) heeft overtreden.

Voldoet de betrokkene aan één van deze criteria, dan bestaat het vermoeden dat hij niet langer geschikt is voor het besturen van een motorrijtuig. Met behulp van een EMA kan dan worden getracht de betrokkene bij te scholen en zijn geschiktheid weer op peil te brengen.

Momenteel bestaat de Alcohol Verkeer Cursus (AVC), die door CAD's¹ wordt gegeven. Personen die deze cursus volgen, zijn hiernaar verwezen volgens strafrechtelijke procedure: men is betrapt op het rijden onder invloed en krijgt hiervoor een straf opgelegd. Deze straf kan verminderd worden door een AVC te volgen, waarnaar verwezen wordt door het Openbaar Ministerie.

Op grond van de administratief-rechtelijke procedure die geregeld is in hoofdstuk 6 WVV94 kan een betrokkene door de Minister van Verkeer en Waterstaat naar een EMA verwezen worden. Het volgen van een EMA heeft niet tot gevolg dat er een strafvermindering volgt in de strafrechtelijke procedure. Het enige positieve gevolg voor de betrokkene is dat door het meewerken aan de EMA het rijbewijs niet ongeldig wordt verklaard.

De AVC zou bij invoering van de EMA kunnen vervallen (dit is nog niet zeker, de beslissing hierover is aan de Minister van Justitie).

De cursus volgens EMA-opzet zou worden getoetst in 1995. Evaluatie van deze proefcursus kon dan leiden tot suggesties voor verbetering van de cursus, vóórdat deze werkelijk van start gaat in juni 1996. Vanwege praktische omstandigheden is door de opdrachtgever besloten niet de gehele EMA te beproeven, maar alleen enkele EMA-onderdelen te testen in een AVC. Dit betekent voor de evaluatie dat het onderzoek wordt gesplitst in twee delen: voor de proefneming in 1995 verschuift het accent van een produktevaluatie naar een proces-evaluatie. Effecten kunnen immers niet meer zuiver worden toegeschreven aan de EMA-opzet. De produktevaluatie is dan ook bescheiden van opzet. In 1996 zal het accent sterker liggen op de produktevaluatie. In het hoofdstuk 'Conclusies en aanbevelingen' wordt hier nader op ingegaan.

¹Consultatiebureau voor Alcohol en Drugs

In dit rapport worden de resultaten van de evaluatie van de proefneming van de EMA weergegeven. Allereerst wordt de opzet van de evaluatie besproken in hoofdstuk 2. Hierin wordt tevens in kaart gebracht hoe de proefcursus is vormgegeven en welke verschillen er bestaan met de EMA zoals die in 1996 zal gaan plaatsvinden.

In hoofdstuk 3 komt de evaluatie aan de orde. Hierin wordt het volgende besproken:

1. Uitvoeringsproblemen rond de evaluatie.
2. De doelgroep van de cursus.
3. Een gedeeltelijke effect-evaluatie van de gehele cursus op basis van de vragenlijsten ingevuld door cursisten.
4. Een proces-evaluatie van alle onderdelen van de cursus.
5. De waarde van het eindgesprek.

In het laatste hoofdstuk worden de conclusies en aanbevelingen geformuleerd. Hier worden tevens suggesties ter verbetering gegeven.

2. Doel en opzet van het onderzoek

De evaluatie bestaat uit de volgende doelen:

1. Wat is de effectiviteit van de cursus; met andere woorden, leidt deelname aan de cursus tot veranderingen bij de deelnemers in de zin dat zij niet of minder onder invloed aan het verkeer zullen gaan deelnemen?
2. Welke verbeteringen zijn mogelijk om de effectiviteit en de efficiency van de cursus te verhogen?

Ten aanzien van het tweede doel wordt getracht antwoord te geven per onderdeel van de cursus. Dit geldt in elk geval voor het eindgesprek met de cursist, dat tamelijk tijdrovend is. Daarom moet worden vastgesteld of dit gesprek daadwerkelijk een meerwaarde oplevert.

Het derde doel van de evaluatie is dan ook:

3. Wat is de meerwaarde van het eindgesprek en draagt het gesprek in voldoende mate bij aan de effectiviteit (om de kosten en het tijdsbeslag te rechtvaardigen)?

De evaluatie moet begin 1996 worden afgerond, zodat het mogelijk is om verbeteringen aan te brengen voordat de cursus daadwerkelijk van start gaat.

2.1. Opzet proefcursus

Door praktische omstandigheden is ervoor gekozen om niet de gehele EMA in 1995 te beproeven, maar elementen van de EMA in de huidige AVC-cursussen op te nemen. Dit betekent dat alleen deze elementen geëvalueerd zijn. In 1996 zal de EMA-cursus na daadwerkelijke invoering in zijn geheel geëvalueerd worden. Dit rapport doet verslag van de evaluatie van de uitbreiding van het gedragsrepertoire en de proces-evaluatie.

In de proefcursus zijn enkele EMA-werkvormen gebruikt. In het algemeen zijn deze werkvormen gericht op een grotere eigen bijdrage van de cursist zelf dan bij de AVC het geval is.

Hierna worden de onderdelen van de cursus weergegeven met de daarbij gehanteerde werkvormen. De werkvormen die in cursief weergegeven zijn, zijn de EMA-werkvormen. Bij de evaluatie zal dieper op de EMA-onderdelen van de cursus worden ingegaan. Hierbij worden de ervaringen van de cursusbegeleiders besproken, evenals eventuele suggesties voor verbetering.

Onderdeel van de cursus	Werkvorm
Dag 1:	
1. Introductie, kennismaking	
2. Kennisvragenlijst EMA	individuele opdracht
3. Werking/invloed van alcohol	doceren
4. Alcohol en rijvaardigheid	video + <i>pinwand</i>
5. Gevolgen alcohol in verkeer	video + <i>groepsopdracht</i>
6. Alcohol en de wet	doceren
Dag 2:	
1. Opening en terugblik	rondje
2. Rijden en drinken: gewoonte	<i>individueel + groepsopdracht</i>
3. Alcoholgebruik/-misbruik	leergesprek
4. Rijden onder invloed: kan ik er wat aan doen?	<i>opdracht subgroepjes</i>
5. Toekomst: voornemens, valkuilen en daden.	<i>individuele opdracht/ groepsgeprek</i>

Onderstaand zijn de verschillen in randvoorwaarden tussen de werkelijke EMA en de proefcursus in kaart gebracht. Op basis hiervan kan een beoordeling worden gemaakt van de generaliseerbaarheid van de resultaten.

EMA juni 1996

Duur cursus: drie dagen.

Een week tussen elke cursusdag.

Cursusbegeleiders zijn bekend en geoefend in nieuwe werkvormen.

Via administratief-rechtelijke weg: de Minister van Verkeer en Waterstaat verwijst mensen naar de EMA.

Indien men geen cursus volgt, verliest men het rijbewijs.

Kosten van cursus zijn voor rekening van de cursist.

Bovengrens van het alcoholpromillage is 2,1 als criterium voor deelname aan de EMA.

Eindgesprek is onderdeel van de cursus.

Proefcursus 1995

Duur cursus: twee dagen.

Bij de ene groep twee dagen achter elkaar, bij de ander een week tussen de twee cursusdagen, bij weer een ander twee à drie dagen.

De ene cursusbegeleider is bekend met nieuwe methode, de ander niet.

Via strafrechtelijke weg: via het rechters- en het officiersmodel kunnen verdachten naar een AVC verwezen worden.

Indien men geen cursus volgt, krijgt men geen korting op de straf.

Cursist hoeft niet bij te dragen in kosten.

Geen bovengrens van het alcoholpromillage als criterium voor deelname aan de cursus.

Bij de ene helft is eindgesprek onderdeel van de cursus, bij de andere helft niet.

De proefcursus heeft plaatsgevonden in vier steden: Utrecht, Maastricht, Leeuwarden en Rotterdam. In elke stad is een cursus met eindgesprek en zonder eindgesprek gehouden. In onderstaande tabel staat weergegeven hoeveel cursisten hebben deelgenomen per cursus met en zonder eindgesprek.

In totaal hebben 89 cursisten aan de proefcursus deelgenomen, waarvan 43 met eindgesprek. In alle gevallen is er sprake geweest van vrijwilligheid voor deelname, zoals dat in een reguliere AVC het geval is.

De periode tussen de twee cursusdagen was per stad verschillend. In Maastricht en Utrecht was er een week tijdsverschil tussen beide cursusdagen, in Leeuwarden één à twee dagen en in Rotterdam vielen de beide cursusdagen direct na elkaar. Dit betekent dat het EMA-registratieformulier in de twee laatstgenoemde steden niet is gebruikt.

	Maastricht	Utrecht	Leeuwarden	Rotterdam	Totaal
met eindgesprek	13	12	9	9	43
zonder eindgesprek	14	13	10	9	46
Totaal	27	25	19	18	89

2.2. Opzet evaluatie

In dit verslag wordt over de volgende zaken gerapporteerd:

1. de effectiviteit van de cursus;
2. de waarde van onderdelen, met name het eindgesprek;
3. suggesties voor verbetering.

ad 1

Nagegaan wordt of de leerdoelen van de cursus, die ertoe moeten leiden dat gedragsverandering plaatsvindt, bereikt zijn.

De cursus volgens EMA-opzet kent drie soorten leerdoelen:

- a. cognitieve heroriëntatie (kennisvergroting over werking van alcohol);
- b. affectieve heroriëntatie (vergroten van probleembewustzijn);
- c. uitbreiding van het gedragsrepertoire (het vergroten van de persoonlijke effectiviteit voor nieuw gedrag en gedragsalternatieven).

De EMA-onderdelen die in de proefcursus zijn opgenomen, zijn vooral gericht op het leerdoel "uitbreiding van het gedragsrepertoire".

In de effect-evaluatie ligt het accent op het meten van het effect van de EMA-onderdelen van de proefcursus. De effectmeting is dus vooral gericht op het meten van de mate waarin uitbreiding van het gedragsrepertoire heeft plaatsgevonden.

De effectiviteit wordt gemeten door een voor- en nameting te doen onder de cursisten. Hiertoe is een vragenlijst ontworpen.

ad 2

Het eindgesprek kost relatief veel tijd en geld. Om die reden is het van belang de meerwaarde te bepalen. Dit wordt op verschillende manieren vormgegeven.

Allereerst wordt dit gedaan door verschillen in opzet van de proefcursus, waarbij de helft van de groepen een cursus met eindgesprek en de andere

helft zonder eindgesprek aangeboden krijgen. Door middel van de vragenlijst die aan alle groepen wordt voorgelegd, wordt gekeken in hoeverre de doelen van de cursus zijn behaald en of er aantoonbare verschillen zijn tussen de twee soorten cursussen. Voorts wordt cursisten in de vragenlijst gevraagd naar hun mening over het eindgesprek.

Ook wordt in een interview met de cursusbegeleiders gevraagd naar hun oordeel over het eindgesprek.

ad 3

Suggesties ter verbetering van de cursus zullen van de cursusbegeleiders komen. De persoonlijke visie van de cursusbegeleiders wordt gevraagd; zij beschikken immers over inhoudelijke kennis van de cursus en de gehanteerde werkvormen.

Voor deze interviews wordt een vragenlijst ontworpen, zodat alle belangrijke aspecten van de cursus aan bod komen. De interviews hebben derhalve een semi-gestructureerd karakter. De rol van het eindgesprek zal hierin een belangrijke rol spelen, maar ook het aanreiken van gedragsalternatieven.

2.3. Het meetinstrument

Verandering van gedrag hangt nauw samen met verandering van attitude. Om die reden ook wordt de attitude ten aanzien van het rijden onder invloed voor en na de cursus gemeten. De meting van deze attitude brengt gedeeltelijk de affectieve heroriëntatie in kaart, maar de attitude moet hierin vooral gezien worden als een belangrijke determinant voor de voorstelling van gedrag. De effect-evaluatie is daarom als volgt vormgegeven:

- In de vragenlijst wordt getracht de attitude van de cursist te meten. Bij elf stellingen kunnen de cursisten aangeven in hoeverre zij het ermee eens zijn of niet. Deze stellingen gaan over alcoholgebruik in het verkeer. Voor en na de cursus worden de stellingen voorgelegd als onderdeel van de vragenlijst.
- Voor het onderdeel over het gedrag zelf zijn cases ontwikkeld, waarna men in een open vraag kan aangeven welke mogelijke oplossingen men ziet bij het gestelde probleem. De cases zijn ontwikkeld aan de hand van het beschikbare cursusmateriaal. Op die manier kan getoetst worden hoeveel gedragsalternatieven men zelf al beschikbaar heeft en voor welke alternatieven men geneigd is te kiezen. Expliciet wordt hierbij gekozen voor een *open* vraagstelling, vanwege de sociale wenselijkheid. Sociale wenselijkheid blijft altijd bestaan, maar met een open vraagstelling is het voor de cursist moeilijker vast te stellen waar de onderzoeker naartoe wil met zijn vraag.

De open vragen worden vervolgens gescoord op aspecten die tijdens de cursus aan de orde zijn geweest. Hierbij kan gedacht worden aan het gebruik van openbaar vervoer, afspraken maken over wie gaat rijden, enzovoort. Er wordt vanuit gegaan dat men die oplossingen zal noemen die men het meest geneigd is te kiezen.

Met de vragenlijst wordt een voor- en nameting uitgevoerd onder de deelnemers van de proefcursus. Bovendien worden gesprekken gevoerd met de

cursusbegeleiders om de werkvormen van de EMA die beproefd worden, te evalueren.

3. Evaluatie proefcursus

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de volgende zaken. Eerst wordt de effect-evaluatie besproken en vervolgens wordt ingegaan op de proces-evaluatie van de onderdelen van de cursus. Hierbij worden de speciale EMA-werkvormen nader belicht. Dit is gedaan door middel van gesprekken met de cursusbegeleiders. Ook komt hierin het eindgesprek aan de orde.

De effect-evaluatie vond plaats op basis van vragenlijsten waarmee een voor- en nameting is gedaan. Deze resultaten dienen, gezien de volgende redenen, met de nodige reserves te worden bekeken:

1. De omstandigheden waarin de cursisten de vragenlijst invulden voor de voormeting, waren verschillend. In twee steden werden de vragenlijsten van tevoren opgestuurd en in twee andere steden werden de vragenlijsten ter plekke ingevuld bij aanvang van de cursus. Dit betekent dat er onderling verschillen bestaan in de hoeveelheid tijd die men heeft voor de vragenlijst, de mate van uitleg over de manier waarop de vragenlijst moet worden ingevuld, en de fysieke omstandigheden. Daarbij komt dat we te maken hebben met een kleine onderzoeksgroep. Al deze omstandigheden hebben een negatieve invloed op de geldigheid van de resultaten.
2. Door de opzet van de proefcursus werden voor- en nameting te dicht na elkaar uitgevoerd. In sommige gevallen komt dit zelfs neer op slechts twee dagen tijdsverschil tussen voor- en nameting. Dit heeft tot gevolg dat er waarschijnlijk weinig tot geen verschil te meten is tussen voor- en nameting, zeker wat betreft de vragen over de attitude ten aanzien van alcohol en verkeer.
3. De vragenlijst is niet goed afgestemd op de cursisten. Een oorzaak hiervoor is de onbekendheid met de doelgroep tijdens de ontwikkeling van de vragenlijst. Achteraf bleek dat de taalvaardigheid van sommige cursisten niet toereikend was om de vragenlijst goed in te vullen. Ook bleken er problemen te zijn met de interpretatie van de vragen.

3.1. Effect-evaluatie van de proefcursus

In deze paragraaf wordt ingegaan op de antwoorden van de cursisten op de vragenlijst. Allereerst wordt de attitudemeting besproken, vervolgens wordt dieper in gegaan op de mogelijke verandering in gedragsrepertoire. Tot slot wordt weergegeven hoe de cursisten denken over het eindgesprek.

3.1.1. *Attitudemeting*

In de vragenlijst zijn elf attitudevragen opgenomen. Dit zijn stellingen over alcohol en verkeer, waarbij de cursist kan aangeven of hij het ermee eens is of niet. De voor- en nameting zijn met elkaar vergeleken, evenals de groep met en de groep zonder eindgesprek. Uit de resultaten bleek geen verschil tussen voor- en nameting te bestaan. Ook was er geen verschil tussen de groep met en de groep zonder eindgesprek. Dit zou betekenen dat er geen attitudeverandering is opgetreden tijdens de cursus.

De elf vragen zijn ook getoetst op hun onderlinge samenhang. Uit deze toetsing bleek geen duidelijke samenhang tussen de vragen te bestaan, waaruit is af te leiden dat iedereen de vragen op een andere manier heeft geïnterpreteerd.

De cursusbegeleiders gaven al aan dat deze vragen voor een groot deel niet duidelijk waren voor de cursisten en ze merkten dat de cursisten bij beantwoording van deze vragen moeite hadden de vraagstelling op de juiste wijze te interpreteren. Met deze achtergrondinformatie kunnen daarom geen steekhoudende conclusies worden getrokken betreffende het effect van de cursus op de attitude.

3.1.2. *Aantal genoemde gedragsalternatieven*

In de vragenlijst zijn twee situaties voorgelegd aan de cursisten. Tevens werd gevraagd naar de mogelijke oplossingen die men hiervoor kon verzinnen. Ook in de nameting werden gelijksoortige situaties voorgelegd met dezelfde vraag. De bedoeling hiervan was het in kaart brengen van de ontwikkeling van de hoeveelheid gedragsalternatieven, veroorzaakt door de cursus en de ontwikkeling van de bereidwilligheid om gewenste oplossingen te noemen.

In beide situaties bleek men in de nameting gemiddeld minder oplossingen te noemen dan in de voormeting. Ook bleek men meer oplossingen te genereren in de eerste situatie ten opzichte van de tweede. De verklaring hiervoor kan liggen in het effect 'onderzoeksmoeheid'. De vragenlijsten zijn vlak na elkaar afgenomen; in sommige gevallen slechts met twee dagen tussen voor- en nameting. Dit kan ertoe leiden dat men geen zin meer heeft in het verzinnen van verschillende oplossingen en er zich snel vanaf maakt. De cursist beschouwt de tweede vragenlijst als een herhalingsoefening en is minder gemotiveerd om lang na te denken over verschillende soorten oplossingen. Hieruit kan echter niet geconcludeerd worden dat de hoeveelheid gedragsalternatieven is verminderd na de cursus.

De meest genoemde oplossingen voor rijden onder invloed zijn:

- taxi nemen;
- alcohol weigeren/frisdrank of malt bestellen;
- blijven overnachten;
- naar huis laten rijden;
- lopen;
- aangepast drinken.

Het karakter van de genoemde oplossingen bleek na de cursus onveranderd. Wel werden na de cursus geen ongewenste oplossingen meer genoemd. In hoeverre dit toe te schrijven is aan een werkelijke attitudeverandering of aan een hogere druk om sociaal-wenselijke antwoorden te geven, is in dit stadium niet na te gaan.

3.1.3. Door cursist verwachte effectiviteit

Behalve voorgaande vragen, waren in de vragenlijst na de cursus ook vragen opgenomen waarin de cursist het volgende kon aangeven:

- of zij zich door de cursus beter in staat voelden situaties *te voorkomen* waarin zij met alcohol op achter het stuur zouden gaan zitten;
- of zij door de cursus op *nieuwe ideeën* waren gekomen om moeilijke situaties aan te pakken;
- of zij zich door de cursus beter in staat voelden moeilijke situaties *aan te pakken*.

Van de cursisten voelde 90% zich beter in staat om moeilijke situaties te voorkomen, 85% vond dat zij door de cursus op nieuwe ideeën waren gekomen om moeilijke situaties aan te pakken en 90% zei dat zij zich beter in staat voelden moeilijke situaties aan te pakken. Uit deze vragen kan geconcludeerd worden dat de cursisten van mening zijn dat hun gedragsrepertoire is uitgebreid door de cursus. Het belangrijkste doel van de EMA, waarin het zich onderscheidt van de AVC, lijkt hiermee te zijn behaald.

3.2. Proces-evaluatie van de onderdelen van de proefcursus

Eerst wordt ingegaan op de kenmerken van de doelgroep. Daarna worden de werkvormen in het algemeen besproken. Vervolgens komen alle onderdelen van de cursus aan de orde, waarbij als laatste het eindgesprek behandeld wordt.

3.2.1. De doelgroep

Regelmatig kwam bij de proces-evaluatie naar voren dat de cursusbegeleiders moeite hadden met de heterogeniteit van de cursusgroep. Het taalprobleem werd als belangrijke belemmering genoemd voor het goed doorlopen van de cursus. Voorts zorgen onderlinge intellectuele verschillen, die door de EMA-methodes schrijnender naar voren komen, voor meer onderlinge spanningen binnen de groep. Om die reden is nagegaan voor welke doelgroep de EMA bestemd is. Er zijn criteria ontwikkeld voor verwijzing naar de EMA, die gebaseerd zijn op aanhoudingen voor rijden onder invloed met een zeker promillage. Volgens de handleiding gelden verder de volgende contra-indicaties:

- het veroorzaakt hebben van een ongeval met dodelijk of zwaar lichamelijk letsel;
- het vermoeden dat er sprake is van alcoholverslaving of andere verslavingsproblemen;
- de aanwezigheid van ernstige psychiatrische problemen;
- de aanwezigheid van ernstig crimineel gedrag;
- het niet beschikken over kennis van de Nederlandse taal;

- het binnen een korte periode (bijvoorbeeld vijf jaar of korter) eerder deelgenomen hebben aan dezelfde cursus (nader onderzoek kan echter uitwijzen dat een EMA toch geïndiceerd is).

Op basis van deze contra-indicaties zouden personen, die niet beschikken over kennis van de Nederlandse taal, uitgesloten worden van de cursus. In de proefcursus waren deze wel aanwezig; dit werkte regelmatig belemmerend. Voor verbetering van de cursus is het daarom van belang te bezien hoe deze belemmering in de EMA is te voorkomen.

Een mogelijkheid is om personen van tevoren op bovenstaande contra-indicaties te selecteren. Personen die niet beschikken over kennis van de Nederlandse taal kunnen dan een aangepaste versie van de EMA volgen. In dit stadium is het echter nog niet duidelijk of en hoe een voorselectie plaatsvindt en welke mogelijkheden bestaan voor verschillende versies van de EMA.

Een andere mogelijkheid is de cursus zodanig in te richten dat het ook voor deze personen mogelijk is om te volgen. Als een extra cursusbegeleider wordt ingezet om met deze personen tussendoor 'bij te praten', dan lijkt de huidige EMA haalbaar. Het is echter niet wenselijk; het 'tussendoor bijpraten' wekt irritatie bij de overige cursisten. Bovendien is in de EMA sprake van een rollenspel, dat in de proefcursus niet opgenomen is. Verwacht kan worden dat vooral in dit rollenspel taalproblemen belemmerend werken.

In Duitsland, waar al jaren een educatief stelsel bestaat voor mensen met verschillende soorten opvallend rijgedrag, worden de deelnemers van tevoren geselecteerd. Zo zijn er bijvoorbeeld cursussen voor de zogeheten 'first offenders', voor jonge automobilisten en voor de zwaardere gevallen. Ook is uit evaluaties gebleken dat er meer winst uit cursussen is te behalen met een homogene cursusgroep dan met een heterogene cursusgroep. Dit wijst erop dat voorselectie van cursisten aan te raden is.

3.2.2. Resultaten proces-evaluatie

Aan de cursusbegeleiders is gevraagd hoe de proefcursus in het algemeen is verlopen. Allen waren het erover eens dat de tijdsdruk erg hoog was. Dit kwam niet alleen door een extra onderwerp, waardoor andere onderwerpen korter ingepland moesten worden, maar ook door onbekendheid met nieuwe werkvormen. In de werkelijke EMA zal de tijdsdruk lager zijn; er zijn dan immers drie cursusedagen. Ook zal het dan beter gesteld zijn met de kennis van werkvormen, omdat de cursusbegeleiders hiervoor extra trainingen zullen krijgen.

De cursusbegeleiders zijn goed te spreken over de minder directieve manier van werken dan in de AVC gebruikelijk is. Als meest positieve aspect noemen zij de toegenomen discussies tussen de cursisten, in vergelijking met een discussie met de cursusbegeleider alleen. Een nadeel van een directieve manier van werken is, zoals in de AVC, dat je als cursusbegeleider vaak 'overal de schuld' van krijgt en de cursist zelf niet al te veel hoeft na te denken.

Wel zijn bij de EMA-werkvormen waarin meer van de cursist zelf verwacht wordt, de nodige kanttekeningen geplaatst door de begeleiders. Als eerste punt vindt men dat de cursisten deze manier van werken wel aan moeten kunnen. Met name in het geval van taalproblemen, is het moeilijk de cursisten de opdracht goed uit te laten voeren. De cursusbegeleider moet dan erg veel tijd steken in het 'bijpraten' van deze mensen, wat voor de rest van de groep stagnerend kan werken.

Als tweede punt noemt men het intellectuele niveau van de cursisten. De cursusbegeleiders zijn van mening dat door deze introspectieve manier van werken veel van de cursist wordt verwacht. Niet altijd kan deze dat aan en men is van mening dat voor een deel van de cursisten een directieve manier van lesgeven prima kan werken. Ook bestaat door de EMA-methoden waarbij je als cursist meer zelf aan het denken wordt gezet, het gevaar dat de cursusbegeleider wordt gezien als 'de psycholoog'. Voorts kunnen verschillen in intellectueel niveau, die door deze manier van werken schrijnender naar voren komen, tot meer spanningen leiden binnen de groep.

Vervolgens is met alle begeleiders de cursus stap voor stap doorlopen om per onderwerp en werkvorm na te gaan welke ervaring zij daarmee gehad hebben en tot welke suggesties voor verbetering zij komen.

Dag 1.

1. Introductie en kennismaking

Dit onderdeel was grotendeels volgens AVC-opzet. In Utrecht en Leeuwarden werd tijdens dit onderdeel de 'voormeting-vragenlijst' betrefte de evaluatie ingevuld. In de andere steden is de vragenlijst vóór aanvang van de cursus opgestuurd en is aan het begin van de cursus ingeleverd.

2. Kennisvragenlijst EMA

Dit onderdeel was geheel op dezelfde manier aangepakt zoals men in de AVC gewend is.

3. Werking en invloed van alcohol

Grotendeels is dit op de AVC-manier aangepakt, zij het dat er minder tijd voor beschikbaar was dan in de reguliere AVC-cursus. In Utrecht en Leeuwarden werd het verhaal verteld door de cursusbegeleider zelf, in Rotterdam en Maastricht door een arts.

4. Alcohol en rijvaardigheid

De video die hierbij gebruikt werd, is hetzelfde als in de AVC. De pinwand was echter voor de meeste cursusbegeleiders een nieuwe methode. Dit is een methode waarbij persoonlijke ervaringen van de cursist op kaartjes worden gezet en gerubriceerd worden onder bepaalde categorieën op het bord (de 'pinwand'). In Leeuwarden had de cursusbegeleider de meeste ervaring met de methode. Hij ondervond dan ook geen problemen, hoewel de tijd die ervoor stond in deze proefopzet iets te krap was.

In Utrecht, Rotterdam en Maastricht bleek men over het algemeen tevreden over de methode, zeker nadat men zich ingewerkt voelde.

In Maastricht en Utrecht werd de opmerking geplaatst dat je als cursus-

begeleider niet alle ‘blaadjes op de pinwand’ moest gaan bespreken, omdat dan de verveling snel toeslaat bij de cursisten.

Het intellectueel niveau en de taalvaardigheid van de cursisten waren weer belangrijke factoren voor de toepasbaarheid van deze methode. Dit is vooral te verklaren uit het feit dat er veel zelfwerkzaamheid van de cursisten verwacht wordt. Wanneer men de mensen indeelt in kleine sub-groepjes en er zijn een aantal allochtone cursisten die de taal niet goed beheersen, dan heeft de cursusbegeleider zijn handen vol aan het ‘bijpraten’ totdat zij de opdracht goed begrepen hebben. Dit vergt veel extra tijd en energie, waarvoor niet altijd ruimte is in een korte cursus. Dit is wel op te vangen met een extra cursusbegeleider.

5. Gevolgen alcohol in verkeer

De video was hetzelfde als in de AVC gewoonlijk wordt gebruikt. De groepsopdracht is een EMA-methode, waarbij men een stelling bespreekt in de groep (of subgroepjes). Dit verliep over het algemeen goed. Wel werd door alle cursusbegeleiders opgemerkt dat juist in dit gedeelte veel emoties loskomen bij de cursisten. Het blijkt erg belangrijk te zijn om de cursisten hierin goed te begeleiden en te ondersteunen.

6. Alcohol en de wet

Dit onderdeel werd overal op de ‘AVC-manier’ gedaan.

Dag 2.

1. Opening en terugblik

Dit onderdeel is gelijk aan die van de AVC-cursus.

2. Rijden en drinken: een kwestie van gewoonte

In de AVC-cursus werd dit onderdeel gewoonlijk behandeld ná het onderdeel alcoholgebruik en -misbruik. De ervaringen van de cursusbegeleiders bij verandering van volgorde van deze twee onderdelen waren verschillend. In Rotterdam vond men het een goede overstap naar alcoholgebruik en -misbruik, terwijl in Leeuwarden bij voorkeur de ‘AVC-volgorde’ gehanteerd werd. In Maastricht vond men de tijd die ervoor stond voldoende, terwijl het in Utrecht als te kort ervaren werd. Hierbij dient wel vermeld te worden dat het onderwerp in Maastricht plenair besproken werd, terwijl in Utrecht de groepsopdracht ook gebruikt werd als methode.

3. Alcoholgebruik en -misbruik

In Utrecht en Maastricht is bij dit onderdeel gebruik gemaakt van het registratieformulier. Dit is een formulier waarop cursisten moeten bijhouden wat zij allemaal drinken overdag, op welk tijdstip en in welke omstandigheden (met of zonder anderen). In de reguliere AVC wordt een dergelijk formulier doorgaans ter plekke ingevuld, terwijl in de EMA de bedoeling is dit formulier als huiswerk mee te nemen en bij te houden. Het viel beide cursusbegeleiders op dat men gemiddeld minder alcoholische dranken opschreef wanneer men het formulier mee naar huis kreeg, dan wanneer het ter plekke ingevuld werd.

Als methode was men tevreden met het registratieformulier. Het doel, mensen laten nadenken over hun eigen alcoholgebruik, wordt bij beide invulmethodes bereikt. Dit kan dus behouden blijven. In Rotterdam is het

registratieformulier niet gebruikt, maar is wel het EMA-verhaal gebruikt als leergesprek. Men vond dat bij dit leergesprek minder goed naar voren kwam of men in staat is te stoppen met drinken na twee glazen alcohol. Juist dit aspect wordt door de cursusbegeleiders belangrijk gevonden. Het verdient aandacht om te bezien of dit onderdeel in de EMA op dat punt aangepast kan worden.

4. Rijden onder invloed: kan ik er wat aan doen?

In deze opdracht waren tien cases in het werkboek opgenomen, waarin verschillende alternatieven genoemd werden. De cursisten moesten in kleine groepjes overleggen welk alternatief ze zouden kiezen. In vrijwel alle cursusgroepen vond men de cases die genoemd waren, niet herkenbaar en dat gaf problemen met de mate van betrokkenheid van de cursisten. Ook hebben cursisten de neiging het sociaal gewenste antwoord te geven en vervolgens achterover te gaan hangen met de houding van 'wij zijn klaar'.

De cursusbegeleiders lijken meer te zien in een methode waarbij cursisten het voorbeeld zelf moeten verzinnen, naast hooguit drie cases van de tien al geformuleerde cases.

5. Toekomst: voornemens, valkuilen en daden

In deze opdracht is het de bedoeling dat de cursisten moeilijke situaties voor zichzelf opschrijven, waarbij aangegeven moest worden hoe zij deze gaan aanpakken en hoe zij zichzelf daarmee gaan belonen als dit lukt. Vooral het laatste gedeelte van de opdracht, het belonen, werkte moeilijk in de praktijk. De reacties van de cursisten lopen uiteen van hilariteit tot opmerkingen over het feit dat zij het laten staan van drank al als een beloning op zich zien. Men vindt het kinderachtig en de cursusbegeleiders zien geen toegevoegde waarde in dit gedeelte van de opdracht. Het feit dat cursisten moeilijke situaties moeten opschrijven, levert al beduidend meer op dan wanneer het plenair besproken wordt zoals in de AVC het geval is. Over de 'brief gericht aan jezelf' zijn cursisten en cursusbegeleiders wel goed te spreken, al is het moeilijk om na te gaan hoe dit in de praktijk functioneert. Wel is de verwachting dat het in ieder geval confronterend werkt, waardoor de cursist wellicht nog eens stilstaat bij hetgeen geleerd is.

Eindgesprek

Volgens alle cursusbegeleiders is de meerwaarde van het eindgesprek, dat in de vorm van een persoonlijk tweegesprek plaatsvindt, dat er veel meer zicht wordt gekregen op de individuele mogelijkheden om het geleerde ook daadwerkelijk in praktijk te brengen. Ook kan beter en dieper ingegaan worden op de individuele belemmeringen en mogelijkheden om deze weg te nemen. In sommige gevallen werd hiervoor verwezen naar andere instanties.

Het feit dat het eindgesprek door de cursusbegeleider zelf wordt gehouden, heeft voor- en nadelen. Enerzijds noemen de cursusbegeleiders het voordeel dat je tijdens de cursus een aantal signalen op kan vangen waar je in het eindgesprek dieper op kunt ingaan. Ook werkt het feit dat de cursist al bekend is met degene die het eindgesprek voert positief: men laat 'doorvragen' makkelijker toe.

Een nadeel is dat het veel tijd kost. Voorts ervaren sommige cursusbegeleiders een verschil in de rol als cursusbegeleider voor een groep en

de rol die zij hebben in een tweegesprek. Het kan enige moeite kosten om tussen deze twee rollen om te schakelen.

In het algemeen is men zeer positief over het eindgesprek. De cursusbegeleiders zijn het erover eens dat op deze manier een goed beeld kan worden verkregen van het mogelijk toekomstige gedrag van de cursist; er is zelfs ter sprake geweest dat men als cursusbegeleider in staat zou zijn om een advies uit te brengen aan het CBR inzake het rijbewijs. Later werd deze mogelijkheid echter weer ontkracht; wanneer de cursist van tevoren op de hoogte is van deze adviesmogelijkheid, zal hij/zij zich veel minder open opstellen over de stand van zaken en zuiver sociaal-wenselijke antwoorden geven. Hierdoor gaat de winst van het eindgesprek verloren.

3.2.3. *Mening van de cursist*

De cursist is gevraagd om in een tabel aan te geven welke onderdelen van de cursus voor hem of haar belangrijke of nieuwe informatie hebben opgeleverd. De meeste cursisten gaven aan dat zij de belangrijkste informatie gekregen hebben bij de onderdelen: 'werking en effecten van alcohol', 'alcohol en rijvaardigheid', 'alcohol in het verkeer: de gevolgen' en 'de toekomst: voornemens, valkuilen en daden'.

Nieuwe informatie kregen zij vooral op de onderdelen 'de werking en effecten van alcohol' en 'rijden onder invloed en de wet'. Ook de overige onderdelen werden door verschillende cursisten aangeduid als belangrijk en nieuw; bovenstaande onderdelen zijn echter het meest benoemd.

Bij de open vragen konden de cursisten zelf opschrijven wat hen opgevallen was. Bij de eerste vraag, waar gevraagd werd naar informatie die zij tijdens de cursus te weten zijn gekomen, werd het meest verwezen naar de onderdelen 'werking en effecten van alcohol'. Ook 'alcohol en verkeer' werd vaak genoemd, evenals 'alcohol en de wet'.

De tweede vraag informeerde naar de meest nuttige onderdelen van de cursus. 'Alcohol en verkeer' werd het meest genoemd. Ook de video over slachtoffers werd vaak genoemd, waarbij het schrik-effect als reden werd opgegeven. Andere onderdelen die men van belang achtte waren de 'werking en effecten van alcohol' en het veranderen van gewoontes.

Bij de slechtste onderdelen van de cursus werd beduidend minder opgeschreven. Zaken die genoemd werden, waren 'drinken en rijden: gewoonte', waarbij men zich niet aangesproken voelde. De pinwandmethode werd door enkelen niet boeiend gevonden, en sommigen vonden het verhaal van de arts onduidelijk of te droog. Bij de oefening die hoorde bij het onderdeel 'Rijden onder invloed', werd de opmerking 'kinderachtig' geplaatst.

3.2.4. *Evaluatie eindgesprek*

Het eindgesprek heeft volgens de handleiding voor de EMA de volgende doelen:

- Individuele nabespreking en evaluatie van de EMA.

- Nagaan of bij individuele deelnemers voldoende voorwaarden voor verandering aanwezig zijn.
- In kaart brengen van individuele mogelijkheden om hetgeen dat tijdens de EMA 'geleerd' is in de praktijk toe te passen en deze mogelijkheden te optimaliseren.
- Signaleren van blokkades en belemmeringen die een daadwerkelijk veranderingsproces in de weg kunnen staan en mogelijkheden voorstellen om deze blokkades en belemmeringen 'op te ruimen'.

De vragen in de vragenlijst zijn op deze doelen afgestemd. Over de individuele nabespreking van de EMA is de volgende vraag gesteld:

- Heeft u naar uw mening in het eindgesprek voldoende gelegenheid gehad om duidelijk te maken wat u van de cursus vond?

Omdat de belangrijkste blokkade of belemmering voor het niet meer rijden onder invloed, het alcoholgebruik zelf is, betekent dit dat de cursusbegeleider een redelijk goed beeld dient te hebben van het alcoholgebruik van de cursist. De vraag aan de cursisten is dan ook als volgt geformuleerd:

- Denkt u dat de cursusbegeleider een goed beeld heeft gekregen van uw alcoholgebruik?

Voor het optimaliseren van de individuele mogelijkheden dient de cursist op de hoogte te zijn van manieren om zijn eigen blokkades en belemmeringen op te ruimen. De cursist werd gevraagd of de begeleider hem gewezen heeft op deze mogelijkheden. Dit is als volgt geformuleerd:

- Heeft de cursusbegeleider naar uw mening duidelijk aangegeven welke hulpverleningsmogelijkheden er zijn?

Hieronder worden de resultaten weergegeven.

1. Heeft u naar uw mening in het eindgesprek voldoende gelegenheid gehad om duidelijk te maken wat u van de cursus vond?
Allen antwoordden hierop 'ja, zeker wel'.
2. Denkt u dat de cursusbegeleider een goed beeld heeft gekregen van uw alcoholgebruik?
91% beantwoordde deze vraag eveneens bevestigend. De overige 9% antwoordde dat zij dat niet wisten.
3. Heeft de cursusbegeleider naar uw mening duidelijk aangegeven welke hulpverleningsmogelijkheden er zijn?
Eén persoon vond van niet, twee wisten het niet en de overigen (93%) vonden van wel.

Samengevat kan gesteld worden dat de cursisten vonden dat de doelen van het eindgesprek zijn behaald.

Ook aan de cursusbegeleiders is gevraagd naar hun mening over het eindgesprek. Ten aanzien van het eerste punt, individuele nabespreking en evaluatie van de EMA, vindt men het van belang dat cursisten hun mening over de cursus kunnen uiten in een persoonlijk gesprek. Hierdoor krijgt de cursusbegeleider feedback over het nut van de cursus en de daarbij gehanteerde werkvormen.

Het meest belangrijke aspect vinden de cursusbegeleiders echter dat zij een goed beeld krijgen van de wijze waarop de persoon mogelijk met de

aangeboden informatie om zal gaan. In een persoonlijk gesprek heeft men zodoende kunnen polsen of er voldoende voorwaarden voor verandering aanwezig zijn en bij een aantal cursisten zijn mogelijkheden aangegeven om belangrijke belemmeringen voor verandering 'uit de weg te ruimen'.

4. Conclusies en aanbevelingen

In 1995 zijn enkele onderdelen van de Educatieve Maatregel Alcohol en verkeer beproefd. Dit is gedaan binnen een Alcohol Verkeer Cursus. Doel van dit onderzoek is het evalueren van deze onderdelen zodat suggesties ter verbetering van de EMA verwerkt kunnen worden voordat deze werkelijk van start gaat in juni 1996.

In vergelijking met de AVC, zijn de EMA-methoden meer gericht op zelfwerkzaamheid van de cursist. In het algemeen betekent het dat er minder gedoceerd wordt en dat de cursisten samen enkele opdrachten dienen uit te werken. De cursusbegeleiders zijn over het algemeen goed te spreken over de grotere zelfwerkzaamheid van de cursist. Ook de cursisten geven aan tevreden te zijn. Of de cursus effect op hun gedrag heeft, kan niet goed worden beoordeeld. De cursisten geven aan dat ze zich door de cursus beter in staat voelen om alcohol en verkeer te scheiden en op nieuwe ideeën zijn gekomen. Het is echter niet vast te stellen welk ander gedrag zij dan zullen vertonen. Aan het eind van de cursus werden zelfs minder gedragsalternatieven genoemd voor rijden onder invloed dan aan het begin van de cursus.

Uit de proces-evaluatie volgen enige belangrijke aandachtspunten ter verbetering van de cursus.

Allereerst dient stilgestaan te worden bij de samenstelling van de cursusgroep. Het viel de cursusbegeleiders op dat verschillen in intellectueel niveau schrijnender naar voren komen en dat beheersing van de Nederlandse taal een belangrijke voorwaarde is om de cursus goed te kunnen doorlopen. Om deze aspecten te ondervangen, zijn verschillende aanpassingen denkbaar.

Er kan voor gekozen worden om de deelnemers van de cursus van tevoren te selecteren. Op die manier kunnen cursisten worden getoetst op de contra-indicaties die gelden voor de doelgroep van de cursus. Op basis van deze toetsing kunnen verschillende cursusgroepen ontstaan die homogener van aard zijn; hierop kan een EMA-cursus worden afgestemd. Ook ervaringen in het buitenland wijzen in de richting van een dergelijke selectie en afstemming van de cursus.

Een andere mogelijkheid is het inzetten van een extra cursusbegeleider die personen met een taalbarrière tussendoor kan begeleiden. Dit is echter geen wenselijke oplossing. Verschillen binnen de groep blijven immers bestaan en dit zorgt voor teveel onderlinge irritaties. Hierdoor ontstaat voor de cursusbegeleider een moeilijk werkbare situatie.

De onderdelen van de cursus dienen in enkele gevallen aangepast te worden. Het leergesprek vanuit de EMA voor het onderdeel 'alcoholgebruik en -misbruik' mist volgens de begeleider, die dit in de proefcursus heeft opgenomen, het zogeheten 'go-effect': is men in staat om na twee glazen alcoholische drank te stoppen? De inhoud van het leergesprek kan hierop aangepast worden.

Bij het onderdeel 'Rijden onder invloed: kan ik er wat aan doen?' doet men er goed aan hooguit drie of vier van de tien cases in de cursus te behandelen en extra aandacht te geven aan een case die men zelf moet

inbrengen. Ook vond men de cases niet goed herkenbaar voor de doelgroep. Aan de hand van cursusmateriaal waarin de cursisten een eigen case inbrengen, kan dit wellicht worden bijgesteld.

In het onderdeel 'Toekomst: voornemens, valkuilen en daden' valt het aspect 'belonen' niet goed bij de cursisten. De bedoeling is dat men voor zichzelf beloningen gaat formuleren om toekomstig gewenst gedrag aan te leren, maar in de groep zorgt dit veelal voor hilariteit en is het moeilijk nog een constructieve draai te geven aan het geheel. Het is wellicht beter dit aspect te laten vervallen omdat het opschrijven op zich beduidend meer oplevert dan wanneer dit soort dingen plenair besproken worden zoals in de AVC het geval is.

De meningen over het eindgesprek zijn positief. Zowel cursisten als begeleiders zijn hierover goed te spreken. Het advies is dan ook om het eindgesprek als onderdeel van de cursus te behouden.

De huidige effect-evaluatie met behulp van een vragenlijst aan de cursisten heeft zoals gezegd tegenstrijdige informatie opgeleverd. Wanneer men zuiver afgaat op de resultaten van de attitudemeting en die van de gedragsalternatieven, dan lijkt er geen verandering te zijn opgetreden of zelfs een negatief effect te zijn. Wanneer men afgaat op het oordeel dat de cursisten zelf geven over de cursus, dan valt het beeld beduidend positiever uit. Deze tegenstrijdigheid kan verklaard worden door verschillende zaken:

1. De omstandigheden waarin de cursisten de vragenlijsten invulden voor de voormeting, waren nogal verschillend. Er waren verschillen in de hoeveelheid tijd die men had voor de vragenlijst, in de mate van uitleg die men kreeg over de invulling en in de fysieke omstandigheden bij het invullen.
2. Door de opzet van de proefcursus werden voor- en nameting te dicht na elkaar uitgevoerd. Er is dan waarschijnlijk weinig tot geen verschil te meten tussen voor- en nameting, zeker wat betreft de vragen over de attitude ten aanzien van alcohol en verkeer. Ook kan in zo'n situatie onderzoeksmoeheid bij de nameting een rol spelen.
3. De vragenlijst was niet goed afgestemd op de cursisten. De taalvaardigheid van de cursisten bleek veelal niet toereikend om de vragenlijst goed in te vullen. Ook bleken er problemen te zijn met de interpretatie van de vragen.

Om interpretatieverschillen te voorkomen dient de vragenlijst eerst aangepast te worden op het (taalkundig) niveau van de cursisten. Voorts wordt aangeraden om voor evaluatie in de toekomst de cursisten te benaderen door middel van een (telefonisch) interview, waarbij de vragenlijst wordt afgenomen. Dit is niet alleen van belang vanwege de sociale wenselijkheid die in dit onderwerp een grote rol speelt, ook kan dan beter ingespeeld worden op het intellectuele en taalkundige niveau van de cursisten.

Een voormeting in de vorm van een kennis-, attitude- en gedragsvragenlijst zou gehouden kunnen worden bij aanvang van de cursus, maar dan is het wel noodzakelijk dat hier duidelijke instructies bij gegeven worden. De nameting moet op zijn vroegst pas gehouden worden drie

maanden na voltooiing van de cursus. De vragenlijst kan dan tegelijkertijd afgenomen worden met een interview met de betrokkene.

Met de proces-evaluatie van de EMA-cursus kan aangevangen worden direct nadat de eerste cursus is afgerond. Aanbevolen wordt de cursus-begeleiders hiertoe te interviewen zoals dat in onderhavig onderzoek is gedaan.

Bijlage 1:

Vragenlijst cursisten, voormeting

1. Als ik met de auto ben en ergens kom waar alcohol wordt gedronken, schaam ik me er niet voor om de sleutels af te geven om te voorkomen dat ik toch zelf naar huis ga rijden.

zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

2. Als ik met de auto ben en teveel alcohol heb gedronken, vind ik het moeilijk mijn auto te laten staan en later op te halen.

zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

3. Als men mij een drankje aanbiedt, kan ik dat niet weigeren, ook al ben ik met de auto.

zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

4. Voor mij is het beter dat iemand anders in de gaten houdt dat ik niet meer drink dan is toegestaan om nog auto te rijden.

zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

5. Als ik rij, bestel ik zoveel mogelijk zelf mijn drank, zodat ik geen risico loop dat mij toch alcohol wordt aangeboden.

zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

6. Als ik naar een feest toe ga, wil ik niet afhankelijk zijn van het openbaar vervoer.

zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

7. Ik vind het zonde om een taxi te nemen ook al heb ik veel gedronken.

zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

8. Als ik ergens naar toe ga waar veel gedronken zal worden, maak ik afspraken over wie auto zal rijden en dus geen alcohol zal drinken.

zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

9. Als ik weet dat ik die avond veel zal drinken, laat ik de auto thuis.

zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

10. Als ik met de auto terug zal gaan, bereken ik hoeveel glazen alcohol ik kan drinken en hou me daar ook aan.

zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

11. Ik slaap het liefste thuis, ook al betekent dat dat ik zelf moet rijden terwijl ik veel gedronken heb.

zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

Hieronder zijn twee situaties, waarbij gevraagd wordt hoe u in een dergelijke situatie zou reageren. Probeer u zich zoveel mogelijk in te leven in de situatie en aan te geven hoe u het zou oplossen. Het gaat hier niet om goede of foute oplossingen, maar om hoe u zelf zou reageren.

Situatie 1

U bent samen met een vriend(in) naar een muziekfestival geweest in een andere stad, waar u flink wat pilsjes gedronken heeft. Hij of zij heeft geen alcohol gedronken en heeft daarom in uw auto teruggedreden naar de stad waar u beiden woont. Bij hem of haar thuis drinkt u nog wat na. U woont net aan de andere kant van de stad en het wordt tijd om naar huis te gaan. Het is 's nachts, dus vrij stil op straat.

1. Hoe zou u zo'n situatie aanpakken? Probeer zoveel mogelijk oplossingen te noemen. Geef uw antwoord(en) weer in onderstaande tabel.

Mogelijke oplossingen

Situatie 2

Samen met een aantal vrienden gaat u elk weekend flink stappen. Voor de verandering besluiten jullie eens naar een andere stad te gaan. Omdat er 's nachts geen bussen rijden, gaan jullie met de auto. Er zal, zoals gewoonlijk, veel alcohol gedronken worden om de gezelligheid te bevorderen. Hoewel is afgesproken dat u zal rijden, dringen de anderen er regelmatig op aan dat één pilsje toch niet uitmaakt.

1. Hoe zou u zo'n situatie aanpakken? Probeer zoveel mogelijk oplossingen te noemen. Geef uw antwoord(en) weer in onderstaande tabel.

Mogelijke oplossingen

Bijlage 2: Vragenlijst cursisten, nameting

Hieronder zijn twee situaties, waarbij gevraagd wordt hoe u in een dergelijke situatie zou reageren. Probeer u zich zoveel mogelijk in te leven in de situatie en aan te geven hoe u het zou oplossen. Het gaat hier niet om goede of foute oplossingen, maar om hoe u zelf zou reageren.

Situatie 1

Samen met een vriend(in) gaat u naar een verjaardag buiten uw woonplaats. Omdat u degene bent met een auto, maar de ander geen alcohol drinkt, spreken jullie af dat hij of zij terugrijdt in uw auto zodat u met een gerust hart kan drinken. Teruggekomen in uw woonplaats drinken jullie nog wat na bij hem of haar thuis. U woont aan de andere kant van de stad en het wordt tijd om naar huis te gaan. In uw woonplaats is er 's nachts bijna nooit iemand op straat, dus het lijkt een simpele oplossing om dat laatste eindje toch even zelf te rijden. U zal tenslotte extra voorzichtig zijn.....

1. Hoe zou u zo'n situatie aanpakken? Probeer zoveel mogelijk oplossingen te noemen. Geef uw antwoord(en) weer in onderstaande tabel.

2. Op welke oplossingen bent u door deze cursus (ook medecursisten) te weten gekomen?

Geef dit in de tabel aan door een kruisje te zetten achter die mogelijkheden die u door de cursus te weten bent gekomen.

Mogelijke oplossingen	Door cursus te weten gekomen

Evaluatie cursus

1. Zou u een rapportcijfer willen geven voor de gehele cursus?

2. Wat waren voor u nieuwe dingen, die u tijdens deze cursus te weten bent gekomen?

.....

3. Kunt u in onderstaande tabel aangeven wat u de belangrijkste informatie vond tijdens de cursus? Kruis die onderdelen in de middelste kolom aan die voor u de belangrijkste informatie gaven.

4. Kunt u in onderstaande tabel aankruisen in de laatste kolom welke onderdelen voor u nieuwe informatie hebben opgeleverd? Kruis die onderdelen in de laatste kolom aan die voor u nieuwe informatie hebben opgeleverd.

soort informatie	belangrijkste informatie	nieuwe informatie
de werking en effecten van alcohol		
alcohol en rijvaardigheid		
alcohol in het verkeer: de gevolgen		
rijden onder invloed en de wet		
drinken en rijden: een kwestie van gewoonte		
alcoholproblematiek en rijden onder invloed		
rijden onder invloed: kan ik er wat aan doen?		
de toekomst: voornemens, valkuilen en daden		

5. Wat vond u de beste onderdelen van de cursus? Waarom?

.....

6. Wat vond u de slechtste onderdelen van de cursus? Waarom?

.....

7. Kunt u door de cursus beter situaties voorkomen waarbij u gaat rijden terwijl u alcohol gedronken heeft?

- ja, zeker wel
- ja, een beetje
- maakt niet uit
- nee, niet echt
- nee, zeker niet

8. Bent u door de cursus op *nieuwe ideeën* gekomen om moeilijke situaties* aan te pakken?

- ja, zeker wel
- ja, een beetje
- maakt niet uit
- nee, niet echt
- nee, zeker niet

9. Bent u hierdoor *beter in staat* om moeilijke situaties* aan te pakken?

- ja, zeker wel
- ja, een beetje
- maakt niet uit
- nee, niet echt
- nee, zeker niet

10. Als ik met de auto ben en ergens kom waar alcohol wordt gedronken, schaam ik me er niet voor om de sleutels af te geven om te voorkomen dat ik toch zelf naar huis ga rijden.

zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

11. Als ik met de auto ben en teveel alcohol heb gedronken, vind ik het moeilijk mijn auto te laten staan en later op te halen.

zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

12. Als men mij een drankje aanbiedt, kan ik dat niet weigeren, ook al ben ik met de auto.

zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

13. Voor mij is het beter dat iemand anders in de gaten houdt dat ik niet meer drink dan is toegestaan om nog auto te rijden.

zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

14. Als ik rij, bestel ik zoveel mogelijk zelf mijn drank, zodat ik geen risico loop dat mij toch alcohol wordt aangeboden.

zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

15. Als ik naar een feest toe ga, wil ik niet afhankelijk zijn van het openbaar vervoer.

zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

16. Ik vind het zonde om een taxi te nemen ook al heb ik veel gedronken.

zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

17. Als ik ergens naar toe ga waar veel gedronken zal worden, maak ik afspraken over wie auto zal rijden en dus geen alcohol zal drinken.

zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

* Denk aan de druk van vrienden om toch wat alcohol mee te drinken wanneer is afgesproken dat u rijdt, of wanneer u teveel gedronken heeft, een ander vervoermiddel te kiezen dan zelf te rijden

18. Als ik weet dat ik die avond veel zal drinken, laat ik de auto thuis.

zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

19. Als ik met de auto terug zal gaan, bereken ik hoeveel glazen alcohol ik kan drinken en hou me daar ook aan.

zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

20. Ik slaap het liefste thuis, ook al betekent dat dat ik zelf moet rijden terwijl ik veel gedronken heb.

zeer mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 zeer mee eens

Eindgesprek

21. Heeft u naar uw mening in het eindgesprek voldoende gelegenheid gehad om duidelijk te maken wat u van de cursus vond?

- ja, zeker wel
- ja, een beetje
- nee, niet echt
- nee, zeker niet

22. Denkt u dat de cursusbegeleider een goed beeld heeft gekregen van uw alcoholgebruik?

- ja, zeker wel
- ja, een beetje
- weet ik niet
- nee, niet echt
- nee, zeker niet

23. Heeft de cursusbegeleider naar uw mening duidelijk aangegeven welke hulpverleningsmogelijkheden er zijn?

- ja, zeker wel
- ja, een beetje
- weet ik niet
- nee, niet echt
- nee, zeker niet

Scores op de vragenlijsten

Attitudemeting

In onderstaande tabel staan de resultaten weergegeven van de attitudemeting. Bij elke vraag kon men aangeven met een getal tussen 1 en 7 in hoeverre het men met die stelling eens was. Vijf van die stellingen waren negatief geformuleerd. Dat houdt in dat wanneer men antwoordde met een 1, dit een positieve attitude indiceerde ten opzichte van alcohol en verkeer. Deze stellingen zijn omgenummerd bij onderstaande berekende gemiddeldes. Dat betekent dat hoe dichter het getal bij de 7 komt, des te positiever staat men tegenover gedrag waarbij men alcohol en verkeer van elkaar scheidt. Onderstaand zijn de gemiddelde scores weergegeven van de cursisten op de 11 attitudevragen. Er zijn geen significante verschillen gevonden tussen de verschillende groepen.

	Voormeting	Nameting zonder eind- gesprek	Nameting met eindgesprek
1	5.75	5.57	5.76
2	4.81	4.87	5.57
3	5.39	5.54	6.24
4	2.82	2.35	2.43
5	3.97	4.13	3.19
6	3.74	3.52	4.54
7	5.81	5.87	6.27
8	6.15	6.37	6.75
9	6.22	6.62	6.81
10	4.23	4.29	3.16
11	5.62	5.91	6.41

Gedragsalternatieven

In onderstaande tabel is de gemiddelde hoeveelheid genoemde alternatieven per situatie aangegeven.

	Voormeting	Nameting zonder eindgesprek	Nameting met eindgesprek
Situatie 1	3.5	2.7	2.5
Situatie 2	2.1	1.5	1.6

Bij onderstaande vragen staat aangegeven hoeveel cursisten bijbehorend antwoord hebben gegeven.

7. Kunt u door de cursus beter situaties voorkomen waarbij u gaat rijden terwijl u alcohol gedronken heeft?

ja, zeker wel	64
ja, een beetje	9
maakt niet uit	3
nee, niet echt	0
nee, zeker niet	5

8. Bent u door de cursus op *nieuwe ideeën* gekomen om moeilijke situaties aan te pakken?

ja, zeker wel	53
ja, een beetje	16
maakt niet uit	3
nee, niet echt	6
nee, zeker niet	3

9. Bent u hierdoor *beter in staat* om moeilijke situaties aan te pakken?

ja, zeker wel	50
ja, een beetje	23
maakt niet uit	4
nee, niet echt	3
nee, zeker niet	1

Eindgesprek

Onderstaand staat per vraag weergegeven hoeveel cursisten bijbehorend antwoord hebben gegeven.

21. Heeft u naar uw mening in het eindgesprek voldoende gelegenheid gehad om duidelijk te maken wat u van de cursus vond?

ja, zeker wel	45
ja, een beetje	0
nee, niet echt	0
nee, zeker niet	0

22. Denkt u dat de cursusbegeleider een goed beeld heeft gekregen van uw alcoholgebruik?

ja, zeker wel	34
ja, een beetje	7
weet ik niet	4
nee, niet echt	0
nee, zeker niet	0

23. Heeft de cursusbegeleider naar uw mening duidelijk aangegeven welke hulpverleningsmogelijkheden er zijn?

ja, zeker wel	38
ja, een beetje	4
weet ik niet	2
nee, niet echt	1
nee, zeker niet	0

Evaluatie cursus

In onderstaande tabel staat weergegeven hoeveel cursisten dat onderdeel hebben aangekruist als zijnde belangrijke en/of nieuwe informatie.

soort informatie	belangrijkste informatie	nieuwe informatie
de werking en effecten van alcohol	42	38
alcohol en rijvaardigheid	47	22
alcohol in het verkeer: de gevolgen	47	20
rijden onder invloed en de wet	31	39
drinken en rijden: een kwestie van gewoonte	31	22
alcoholproblematiek en rijden onder invloed	33	22
rijden onder invloed: kan ik er wat aan doen?	32	24
de toekomst: voornemens, valkuilen en daden	38	25

Bij onderstaande vragen staat weergegeven welke onderwerpen de cursisten zelf hebben genoemd en hoe vaak dit genoemd werd.

2. Wat waren voor u nieuwe dingen, die u tijdens deze cursus te weten bent gekomen?

Werking en effecten van alcohol	36
Alcohol en Verkeer	23
Alcohol en de Wet	11
Vormen van drinken	6
Ervaringen lotgenoten	2
Cursus algemeen	4
Toekomst	3
Video	2

5. Wat vond u de beste onderdelen van de cursus? Waarom?

Alcohol en Verkeer	20
Video slachtoffers	17 (schrik-effect)
Werking en effecten alcohol	10
Wetgeving	7
Alle onderdelen	7
Bijhouden drinkgewoonte	5 (laat eigen patroon zien)
Verandering gewoonte	9 (hulp)
Confrontatie medecursisten	3
Andere video	2

6. Wat vond u de slechtste onderdelen van de cursus? Waarom?

Drinken en rijden: gewoonte	6 (niet aangesproken voelen)
Pinwand methode	5 (niet boeiend)
Kan ik er wat aan doen	3 (geen aansluiting, kinderachtig)
Verhaal arts onduidelijk	5 (te kort, te droog)
Teveel op tweede dag	2
Alcohol en de wet	3

